

й не готові до самостійного життя). Треба відзначити, що половина учнів є жителями м. Торуні, а друга – іногородні, серед них є діти з віддалених областей країни. Учні проживають в інтернаті, серед них є дуже вразливі і чутливі, тому будь-яка неординарна ситуація може викликати стрес у дитини. Для подолання цих проблем в інтернаті працює шкільний психолог і педагог з відповідною кваліфікацією. Всі учні перших класів щоденно зустрічаються зі шкільним педагогом, оскільки завжди є діти, які потребують індивідуальної допомоги.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інвестиції, що вкладаються в обдарованих учнів, швидко повертаються у суспільство у вигляді нових відкриттів, створенні нових матеріальних благ. Останнім часом в Європейському парламенті з'являються чисельні рекомендації щодо підтримки навчання обдарованих учнів. По-перше, це стосується спеціальних програм, призначених для навчання обдарованих учнів, а також додаткових збагачених програм, що використовуються не лише під час вивчення шкільних предметів, а також факультативів та гуртків, що сприяють прискореному розвитку здібностей обдарованих учнів. Навчання обдарованих учнів вимагає додаткових фінансів з боку родини, суспільства та держави, але, як було вище зазначено, ці інвестиції дуже швидко повертаються і декілька разів перевищують ті затрати, які були зроблені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульчицька О.І. Обдарованість: природа і суть / О.І. Кульчицька / Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 16-24.
2. Кульчицька О.І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / О.І. Кульчицька / Обдарована дитина. – 2007. – №. 1. – С. 25-31.
3. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С. Лейтеса. – М.: Изд. центр «Академия», 1996. – 416 с.
4. Limont Wiesława Czy potrzebna jest pedagogika zdolności? // Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych / red. Wiesława Limont. – Kraków: Oficyna Wydaw. Impuls, 2004, s.31-63.
5. Mónks FranzJ.: Zdolności a twórczość // Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych / red. Wiesława Limont. – Kraków: Oficyna Wydaw. Impuls, 2004, s. 19-31.

УДК 371.3

Н.М. Веніг

ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ МОВЛЕННЄВОЇ ТА МОВНОЇ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ

У статті запропоновано шляхи взаємодії змістових ліній програми з російської мови для загальноосвітніх шкіл з російською мовою навчання, визначено види робіт та завдань, які допоможуть учителям ефективно реалізувати головне завдання освіти – формування духовного світу особистості, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів.

In the article are proposed to the way of interaction and interrelation of meaningful lines programs on the Russian language for the general education schools with the Russian language of instruction, are determined the forms of the works and task, with the aid of which the teachers can [efektivno] realize the basic task of formation – molding of the spiritual peace of personality, open potential possibilities and abilities of students.

Перетворення в українському суспільстві докорінно змінили орієнтацію в галузі освіти. Нова освітня філософія визначала головну стратегію педагогічної діяльності: спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, розкриття потенційних можливостей та здібностей учнів. Вирішити поставлену проблему можна, на нашу думку, на уроках російської мови за допомогою взаємозв'язку та взаємодії змістових ліній навчальної програми. *Мовна і мовленнєва лінії є основними, які визначають*

безпосередній предмет навчання, його структуру, супроводжуються вимогами до навчальних досягнень учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння. Вимоги до засвоєння змісту мовленнєвої і мовної змістових ліній є спеціальними. Саме вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів з предмета. А вимоги до соціокультурної і діяльнісної змістових ліній мають загальний характер, що підпорядковується освітнім завданням перших двох змістових ліній, тому їх виконання контролюється опосередковано, через вимоги до засвоєння мовного і мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування спеціальних компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної), умовою та показником загального особистісного розвитку учня. Відомо, що логічна сторона мовлення виявляється у взаємозв'язку, послідовності, обумовленості думок мовця. Логічними засобами в інтелектуальній комунікації є: правильне використання форм мислення – понять, суджень, умовиводів; логічні операції з поняттями, судженнями, умовиводами, які повинні адекватно передавати думку; дотримання формально-логічних законів мислення для внутрішнього послідовного зв'язку між думками.

Отже, робота вчителя на уроках російської мови у середній школі має бути спрямована на розвиток мислительних операцій (аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації, порівняння, класифікації, систематизації, узагальнення) і засвоєння основних форм суджень, понять, за допомогою яких здійснюється у людини процес мислення. Психологічний аспект розвитку мовлення висвітлюється у працях П.Гальперіна, Л.Виготського, М.Жинкіна, О.Лурія, А.Маркової та ін. Психолінгвістичний компонент, який ґрунтується на уявленні про структуру мовленнєвої діяльності, різноманітні психофізіологічні механізми породження мовлення, розкривається в дослідженнях Б.Баєва, І.Зимньої, О.Леонтьєва, І.Синиці та ін. Лінгвістичні передумови формування мовленнєво-комунікативних умінь знаходимо у роботах Л.Булаховського, І.Вихованця, Ф.Гужви, В.Звегінцева, Г.Золотової, Ю.Караулова, Г.Колшанського, Л.Мацько, К.Плиско, О.Реферовської, Л.Щерби та ін. Лінгводидактичні закономірності формування комунікативної компетенції особистості досліджуються О.Біляєвим, М.Вашуленком, Є.Голобородько, В.Добромисловим, В.Капінос, С.Караманом, О.Купаловою, Т.Ладигенською, М.Львовим, В.Мельничайком, Г.Михайловською, Є.Пассовим, М.Пентилюк, Л.Скуратівським, Г.Шелеховою та ін. Розв'язання зазначеної проблеми має науково-практичне значення для подальшої розробки концептуальних положень щодо формування комунікативної компетенції учнів загальноосвітніх шкіл. Численні праці свідчать, що ця проблема належить до пріоритетних у вітчизняній методичній науці.

Головні напрями процесу формування мислення учнів на уроках мови, на нашу думку, мають бути такими: формування потреби в мовних знаннях і способах діяльності; взаємозв'язок знань із мови і мислення учнів; вироблення узагальнених способів діяльності. Ці три компоненти – мотиваційний, змістовий і операційний – становлять дидактичну основу системи формування мислення школярів під час засвоєння курсу російської мови. Усі компоненти розумового розвитку взаємопов'язані. Знання є основою процесу мислення: чим доцільніші способи здобування мовних знань, тим вони повноцінніші; глибоке усвідомлення значущості мовних знань і способів мовленнєвих дій сприяє розвитку мислення і формуванню світогляду учнів. Вчителю рекомендуємо враховувати закономірності мислительного процесу, яким відповідають знання з мови трьох рівнів: репродуктивні, конструктивні, творчі. Репродуктивні знання – це знання мовних термінів, правил, дій та їх відтворення без істотних змін. Процеси мислення, які забезпечують функціонування мовних знань на цьому рівні, мають також репродуктивне спрямування: учні розпізнають навчальну інформацію, можуть її відтворити, дати "готове" визначення, використати відомі їм прийоми мислительної діяльності. Мовні знання й уміння цього рівня найбільш економно забезпечуються інформаційними методами вивчення російської мови. Це – розповідь, пояснення, репродуктивна бесіда, розв'язання мовних задач за алгоритмом, опитування на основі підручника. Конструктивні знання – це знання, здобуті внаслідок комбінування,

переконструювання знань першого типу (за допомогою аналізу, виділення головного, порівняння, аналогії). Мислення на цьому рівні має репродуктивне спрямування. Як відомо, продуктивне мислення – це процес, у результаті якого виникає новий для особистості продукт: матеріальний чи уявний, причому здійснюється вихід за межі вже відомого, перетворення, трансформація знань.

Щоб забезпечити конструктивний рівень мовних знань, потрібно удосконалювати в учнів середніх класів основні способи мислительної діяльності. Конструктивний рівень досягається евристичним і проблемним методами викладання російської мови. Прийоми роботи, які можна використати для формування конструктивних знань із мови: евристична бесіда, проблемна ситуація, розв'язання учнями мовних пізнавальних завдань та задач, вправ, які передбачають істотні зміни в структурі знань. Наприклад, завдання скласти речення з опорою на подані слова, вправи на переконструювання речень. Найвищий рівень знань – творчий. Творчими є знання і вміння, набуті в ході самостійної дослідницької діяльності учнів. Процеси мислення, що забезпечують цей рівень, також є творчими. Учні визначають тему і проблему роботи, її завдання, формулюють план пошуку, здійснюють пізнавальний пошук, обґрунтовують свої думки, перевіряють одержані дані. Знання найвищого рівня досягаються дослідницькими методами, які спонукають учнів на уроках мови до самостійної творчої діяльності: написання коментарів до переглянутого діафільму, сценарію учнівського кінофільму; це філологічні екскурсії, результати яких оформлюються у творах, альбомах, виставках. Таким чином, евристичні й дослідницькі методи формують продуктивне мислення учнів на уроках мови, але потребують більше часу, ніж репродуктивні. Отже, рекомендуємо вчителів скористатися запропонованими порадами і забезпечити системний розвиток мислительної діяльності учнів, який є оптимальним шляхом формування культури мислення і мовлення учнів на уроках російської мови. В основу програми покладено органічне поєднання навчання мови і мовлення як засобу і способу мовленнєвої діяльності, її форми і змісту. Вивчення мовних понять, явищ, закономірностей, норм програмою передбачено на основі роботи з текстом, а також спостереження й застосування виучуваного мовного матеріалу в мовленнєвому процесі (зокрема, у побудові усних діалогів і монологів).

Мовна і мовленнєва змістові лінії програми логічно переплітаються, по-перше, через ознайомлення з реальними ситуаціями спілкування здійснюється мотивація навчальної діяльності, по-друге, у процесі виконання поданих у підручниках ситуативних вправ на складання діалогів відбувається закріплення засвоєного лінгвістичного матеріалу. Таким чином, учні мають можливість пересвідчитися, за яких умов і як саме застосовується в усному мовленні виучуваний ними лінгвістичний матеріал. Засвоєні школярами орфограми й пунктограми закріплюються у процесі виконання різноманітних навчальних дій з монологічними висловлюваннями: в переказуванні текстів, які вміщують виучуваний граматичний і лексичний матеріал, у роботі над творами різних жанрів, виконання яких передбачає свідоме застосування у реальному житті вивченого на уроках. Важливим аспектом навчання мови є формування навичок читання мовчки, практичне ознайомлення з його різновидами (ознайомлювальним, вивчальним, переглядовим). Школярі повинні навчитися читати мовчки незнайомий текст швидше, ніж уголос, розуміти і запам'ятовувати після одного прочитання його фактичний зміст, логічні відношення, закладені в тексті, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору. Щоб виробити вміння відбирати смислову інформацію з прочитаних навчальних текстів, доцільно використовувати комплекс вправ з мовленнєвою спрямованістю, наприклад: визначити тему тексту; виділити в тексті головне і другорядне; поділити текст на закінчені змістові частини; знайти в тексті ключові речення; дібрати заголовки до виділених змістових частин; поставити запитання до окремих висловлювань; визначити основну думку кожного висловлювання; у кожному мікрОВисловлюванні виділити речення, яке максимально передає його зміст; виділити основні композиційні частини тексту; визначити проблемне запитання, яке постає на основі аналізу змісту тексту; сформулювати запитання до кожної змістової частини; скласти план і оформити його питальними,

розповідними або називними реченнями та ін. Удосконалюючи навички читання, учитель повинен поступово підводити учнів до розуміння того, що для кращого засвоєння інформації, для результативної роботи над матеріалом недостатньо лише прочитати текст. Усвідомлення, запам'ятовування значно покращиться, якщо використовувати план, тези, виписки, конспект. Формування в учнів уміння складати план, тези, конспект забезпечує певною мірою реалізацію діяльнійшої змістової лінії чинної програми з рідної мови, зокрема школярі вчать проводити аналіз і синтез, абстрагувати й узагальнювати, конкретизувати, розмежовувати головне і другорядне тощо [5].

Навчання рідної мови передбачає подальший розвиток навичок письма, написання робіт творчого характеру, серед яких усні й письмові перекази і твори різних типів, стилів і жанрів мовлення. При цьому оцінюється зміст і мовне оформлення (грамотність). Перекази і твори виступають як підготовчі вправи до оволодіння учнями важливими жанрами мовлення (конспект, реферат, доповідь, виступ на зборах, під час дискусії, рецензія тощо). Для активізації мовленнєвої діяльності школярів згідно із соціокультурною змістовою лінією передбачено надавати перевагу таким темам для створення самостійних висловлювань, які були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну й навчальну мовленнєву діяльність, мали б виразне виховне спрямування тощо [2].

Заняття з російської мови треба будувати так, щоб кожен із видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення. Розвиток зв'язного мовлення передбачає засвоєння теоретичних відомостей про мовлення (ситуація спілкування, текст, його структурні та функціональні особливості, стилі мовлення), яке має здійснюватися, як це й наголошується в чинній програмі, насамперед на практичному рівні. Використовувані на уроках розвитку зв'язного мовлення рецептивні (аудіювання, читання) та продуктивні (говоріння, письмо) види мовленнєвої діяльності повинні гармонізуватися щодо кількості та пропорцій навчальних і контрольних їх форм (переважають поки що навчальні форми) й неодмінно узгоджуватися за своєю тематикою та методиками опрацювання з іншими змістовими лініями курсу мови. За цією змістовою лінією активно має опрацьовуватися й інформація про національний мовленнєвий етикет, культуру мовлення та мовної поведінки. У спектрі форм роботи над піднесенням культури мовлення з'являються вправи на редагування, тобто усунення різнотипних мовленнєвих помилок із готових зразків мовлення – цілісного тексту або окремих речень і словосполучень [1].

Реалізація соціокультурної лінії здійснюватиметься за визначеними у програмі сферами відношень. Учителеві слід враховувати головний принцип визначення цих сфер – особистісну зорієнтованість, яка передбачає звернення до таких тем і проблем, які будуть цікавими й приступними розумінню учнів, залежно від вікових особливостей, важливими в їхньому особистісному становленні й розвитку, а також фокусуватимуться через їхній життєвий досвід, звертатимуться до їхньої особистості. Загалом тематика висловлювань школярів, яка пропонується програмою для реалізації під час вивчення російської мови, має орієнтовний характер, що мотивується потребою створення умов для вільної, нічим не обмеженої методичної творчості вчителів, та виразно культурологічне наповнення, яке потребує конкретизації в доборі текстів відповідного тематичного забарвлення для роботи на уроці, використанні відповідного ілюстративного матеріалу при вивченні лінгвістичної теорії, відповідної тематичної спрямованості в матеріалах тренувальних вправ та завдань творчих робіт. Висновки: єдина тема висловлювання, яка реалізується на уроці російської мови, має не тільки узгоджуватися з програмовими вимогами, але й сприяти формуванню національної свідомості школярів, плекати їхні патріотичні почуття, розширювати межі їхнього світогляду [3]. Такий підхід призвичаюватиме дітей до цілісності сприйняття навчального матеріалу з мови, закріплюватиме в них розуміння того, що мова завжди втілюється в активних формах, реалізується в конкретній мовленнєвій діяльності, а не існує в

переліку абстрактних теоретичних узагальнень. Перспективним є аналіз взаємодії основних ліній програми з російської мови з соціокультурною та діяльнісною лініями мовної освіти в школах з російською мовою навчання [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
2. Громько Ю.В. Понятие и проект в теории развивающего образования В.В.Давыдова // Известия РАО. – 2000. – № 2.
3. Платонов К.К., Голубев Г.Г. Психология. – М., 1977. – С.80,82.
4. Психология / Под ред. А.В.Петровского. – М., 1986. – С.107, 116.
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование № 2 – 2003. – С. 58-64.

УДК 37.032

А.В. Воробйова

РОЛЬ ТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито одну з актуальних проблем сучасної методики навчання мови – формування риторичних умінь учнів у процесі роботи над текстом промови. Подані теоретичні положення вдало переплітаються з уміньми, якими повинні володіти школярі, створюючи текст публічного виступу.

The article focuses on the actual problem of modern Methods of Teaching Language. It's about the process of forming rhetorical skills during pupil's working with the text of speech. The present theoretical theses successfully link with the skills of creating the text of speech.

На сучасному етапі вміння говорити набуває особливого значення, оскільки від цього залежить вибір правильних рішень у законодавстві, бізнесі, виробництві, політиці, освіті. Тому у процесі навчання української та російської мови актуально залишається проблема формування риторичних умінь учнів.

До того ж загальною тенденцією сучасної методики викладання мови є створення інтегративних програм, спрямованих на вивчення лінгвістичного об'єкта шляхом залучення теоретичного та прикладного доробку різноманітних дисциплін. Серед них важливе місце сьогодні займає риторика. Відповідно до чинних програм питання з практичної риторики розглядаються у 10 та 11 класах. Проте формування риторичних умінь школярів слід починати набагато раніше.

Проблеми засвоєння теоретичних основ красномовства й оволодіння практичними уміньми побудови текстів промов неоднозначно розв'язуються сьогодні такими вченими, як С. Абрамович, В. Вандишев, Н. Колотілова, Л. Мацько, М. Пентиліук, Г. Сагач.

Звертаючись до зв'язку риторики з лінгвістикою, Л.Мацько, наприклад, стверджує: «Якщо більшість лінгвістичних наук досліджують готовий текст, мовні одиниці та явища ... риторика вивчає і вибудовує за авторською настановою тривалий шлях до готового досконалого тексту. І не до абстрактного тексту, а до типів і жанрових видів текстів відповідно до конкретної настанови» [6: 17].

У нашій статті поставлено за мету визначити роль створення тексту промови у процесі формування риторичних умінь учнів основної школи і виокремити його специфічні особливості.

Звернемося до головного закону риторики. Відповідно до нього «основні розділи ... відображають етапи (ступені) від появи ідеї через втілення її у мовний матеріал, підготовку –